

Carol Rounds:

Hungarian. An Essential Grammar. Routledge, London – New York, 2001.

A közelmúltban nem egy hungarológiai kutatóhelyen született idegen ajkúaknak írott magyar nyelvtan. Forgács Tamás *Ungarische Grammatik* című munkája 2001-ben látott napvilágot a bécsi Edition Praesensnél, s immár egy ugyancsak 2001-ben kiadott, angol nyelven írott magyar nyelvtan is hozzáférhető. Ez utóbbi azonban abban a tekintetben is különleges, hogy nem magyar anyanyelvű szerző tollából született.

Carol Rounds, a New York-i Columbia University professzora – miként a könyv alcíme is utal rá – a magyar nyelvtan leglényegesebb jellegzetességeit kiemelő – műfaja szerint – *essential grammar*-t írt. Minthogy hazánkban a magyar nyelvtanok sokféleségével nem számolhatunk, ez a megközelítés már önmagában is újszerű. Rounds könyvével nem funkcionális nyelvleírást vehetünk kézbe, hiszen munkájában nem a kommunikációs funkciók alá sorolódnak a nyelvi formák, s nem is elsődlegesen az iskolai tanítás–tanulás menetének szempontjai szerint rendezett pedagógiai nyelvtant, de még csak nem is leíró nyelvtant. A magyar mint idegen nyelv „kis nyelvtana” mégis ötvözi az előbbi megközelítések főbb erőnyeit: él a leíró nyelvtanok szisztematikusságával, és nem feledkezik meg egy-egy nyelvi forma mindennapos kommunikációs használati körének (*usage*) megemlítéséről sem. Bőséges példaanyagának jellege, a mondat szintű példák használata (még az alaktani részben is) az iskolai nyelvtanok gyakorlatiasságáról árulkodik. Egy távoli hasonlattal azt mondhatnánk, hogy miként a képtárban is meg kell keresnünk azt a pontot, ahonnan – nem túl közletről, de nem is túl távolról – jól beláthatunk egy képet, Carol Rounds is felvett egy olyan nézőpontot, ahonnan részleteiben, de nem túlrészletezően áttekinthette a magyar nyelv egészét.

A könyv bevezető sorai szerint egy igen érdekesnek tartott nyelv legfontosabb szerkezeteinek tömör számbavétele és „felhasználóbarát” leírása volt a cél a kiadvány közreadásával, melyet szakzsargonától mentes jellegénél fogva a nyelvünket egyénileg vagy csoportosan tanuló idegen ajkúak egyaránt forgathatnak majd bármely nyelvtanulói szinten. Rounds egy olyan nyelvet tárt fel az érdeklődők számára, melyet maga is tanult (s kiváló – nem anyanyelvi – tanárának nevét is megtudhatja a könyv figyelmes olvasója). Munkája így a magyarnak (mint idegen nyelvnek) a saját rendszerén belüli leglényegibb

grammatikai szerkezeivel¹ foglalkozik – úgy, hogy didaktikailag egyszerűsített rendszerezéssel, kezelhető mennyiségű és főként praktikus klasszifikációval és szabályrendszerrel, emészthető mennyiségű kivételt feltárva és a nyelvtörténeti szempontokat mintegy a háttérbe utalva közelít nyelvünk felé. A didaktikai egyszerűsítés nem a tanításmódszertani szempontok, hanem a deskriptivitás korlátozása jegyében történik. S minthogy e nyelvtan angol nyelven íródott, angol–magyar kontrasztivitásban közelíti meg a magyar nyelvtani szerkezeteket. A két nyelv szinkron rendszerének megfeleltetéséről azonban nincs szó. A szerző a kiugróan eltérő nyelvi formák hozzávetőleges azonosításakor a különbözőségekre, illetve adott esetben az egyik nyelv rendszerében megfigyelhető hiányjelenségekre is felhívja a figyelmet.

Talán már az eddigiekből is kezd körvonalazódni Rounds maga elé tűzött feladatának számos dilemmája. Számunkra érdekesebb azonban, hogy milyen érvényességű szabályokat állít fel, hogyan emeli ki és mélyíti el a szabályalkalmazást, milyen mértékben él nyelvtörténeti magyarázatokkal, miként kezeli a normán belüli sokféleséget. Az előbbiekhöz még hozzátehetjük azt a nyelvészeti antropológia felől elgondolandó és a hungarológia egészét tekintve egyáltalán nem elhanyagolható kérdést, hogy ez a más nyelven, másik kontinensen írott nyelvtan milyen képet is mutat nyelvünkről – e nyelvet nem beszélőknek és nekünk, magyar anyanyelvűeknek?²

Az *Essential Grammar* három fejezete tulajdonképpen a hangtan–alaktan–mondattan felosztást követi, ám mégsem ezeket a fejezetcímeket használja, ami előrevetíti a nyelvtan taglalásának módosulását. Az *ábécé, a kiejtés és a magánhangzó-harmónia* című rész könyvbeli aránya meglepő, mindössze kilenc (!) oldal. A második részben (*A szófajok*) külön fejezetet kapnak – sorban – az igék, a főnevek, az esetrendszer kérdései, a névmások, a birtoklás kifejezőeszközei, a névutók, a melléknévek, a határozók, a szóképzés tudnivalói, a kötőszavak, a számnevek és az indulatszavak. Rounds az elsődlegesen tárgyalt igék és főnevek után az eseteket veszi sorra, tehát a beszéd irányába mutató mondatformálás grammatikáját. A szófajok pusztá számbavételét megtöri a külön fejezetre érdemesített birtoklás, csakúgy, mint a szóképzés. A szóképzés hátrább kerülése jó megoldásnak tűnik, ily módon némileg eltávolodik az igéknél, a főneveknél és az esetrendszerrel tárgyalt todalékolástól: a szerző a szó-

¹ vö. Jespersen: *Essentials of English Grammar*, 1933.

² Érdemes megemlíteni, hogy a Routledge korábban már két magyar nyelvi vonatkozású könyvet is kiadott: egy leíró nyelvtant és egy, a beszélt magyar nyelvvel kapcsolatos kiadványt: Jerry Payne: *Colloquial Hungarian*; István Kenesei – Rober M. Vago – Anna Fenyvesi: *Hungarian: Descriptive Grammar*.

fajoknál csak a leglényegesebb sorozatképzésekre tér ki (például a *-t* tövű igét alkotó – s ezáltal „nehéznek” számító – ható, műveltető, gyakorító igék képzésére), tovább nem növelve e helyütt a toldalékoknak a külföldiek számára amúgy is megterhelően nagy számát. A birtoklás és a névutó kiemelése a magyar grammatika szembeötlően eltérő jelenségeire irányítja a figyelmet. A harmadik – és egyben utolsó (*A mondat szerkezete* című) – rész nem a hagyományos nyelvtan mondatrészeit vagy a mondatszegmenseket sorra véve tárgyalja a leglényegesebb mondattani elveket. Már csak azért sem, mert számos szerkezet – mint például az igekötők vagy a névelők, az esetek (és az imént említett névutók vagy a birtokos szerkezet) idevágó vonatkozásai – a beszéd részeként a könyv középső részében már helyet kaptak. A magyar mondatszerkezetet, a szórendet a topic, a fókusz, azaz az ige előtti pozíció bemutatásával világítja meg. Minthogy a külföldiek számára a magyar mondat szintaktikai szerkezetének teljessége nem átlátható, a szabályok itt egyértelműen és előíró érvénnyel fogalmazódnak meg. E részben kapnak még helyet az olyan nyelvsajátos szerkezetek, mint pl. a többfunkciós létigével alkotott birtoklást kifejező struktúrák, a ‘habeo’ szerkezet magyar megfelelői, majd e két szerkezet típus összehasonlítása, aztán a ‘habeo’ magyar kifejezésének, valamint az egy vagy több birtokkal járó pronominalis és nominális birtokos szerkezetnek az összevetése, a hozzájuk kapcsolódó válaszok, illetve a személytelen konstrukciók.

A kötet függelékében néhány rendhagyó ige ragozása is megtalálható, továbbá egy angol alapú, kb. 40 mondatból álló inflexió/derivációs mondat sor a *kivásal* igével, főnévragozási minták és az alaktani szemszögből kiemelt főnévtípusok és kivételek listája (*Appendix 1–3*). Természetesen a könyvet a nyelvtani jelenségek visszakeresését segítő tárgymutató zárja.

A hangtan radikális lerövidítésének a fonetikai ismereteket kikerülő módját először megmosolyogtatónak vélhetjük. Például: „a *g* (mindig kemény), mint a *go* szóban.” Az angol nyelv ejtési-betűzési következetlenségein nevelődött beszélőnek viszont néhány jól működő szabály mellett tetemes mennyiségű kivételt is tudnia kell kezelni. Talán a bázisnyelv e sajátosságának tulajdonítható, hogy a szerző a magyar beszédhangok *szisztematikus* részletezése helyett, a korrelációk mindegyikének kifejtését elhagyva csak az angol ajkúak szempontjából mindenképpen hangsúlyozandó eltérésekre tér ki: a palatális mássalhangzókra, a rövid–hosszú mássalhangzók különbségére, a zöngésülés / zöngétlenülés jelenségére, a szibilánsok hasonulására. Fölmerül azonban az a gyanú, hogy az angol szavakkal illusztrált palatális magánhangzót esetleg hanghelyettesítés takarja le (*gy* és *ty* helyett csúsztatott *dj* és *szj* hangkapcsolatok). Ezen a helyen a mássalhangzó–kölcsönhatások leírásából is sok minden

kimarad. Érdekes módon azonban ezek a hangtani egyszerűsítések jótékony hatásúak: nem is a két nyelv másságára, hanem összevethetőségükre helyezik a hangsúlyt, pedagógiai értelemben pedig ez a stratégia inkább ösztönzi a magyar nyelv iránt érdeklődőt. Az első részből hiányzó lényeges mássalhangzó-kölcsönhatások (például a teljes hasonulás) később mégiscsak sorra kerülnek, de nem a hangtan keretén belül elvonatkoztatva, hanem mindig a legaktuálisabb helyen (az előbbi példánál maradva az instrumentalis és a translativus toldalékolásakor). Ekként tehát a beszédképzés-beszédformálás nyelvspecifikus mozzanatai *A szófajok* című egységben jelennek meg érdemben.

Általában véve is fontos elve ennek a nyelvtannak, hogy a nyelvsajátos vonásokat és ezek (eltérésben vagy visszatérő hasonlóságokban megnyilvánuló) kapcsolatait a nyelvi rendszeren belüli pregnáns helyeken (és ne elvonatkoztatottan vagy elszigetelten) mutassa fel. Így a magánhangzókat Rounds szintén absztrakt fonetikai specifikációktól mentesen, inkább példákkal szemléltetett praktikus magyarázatokkal mutatja be. A magánhangzó-harmónia, az illeszkedés külön fejezetben történő tárgyalásmódja kellőképpen hangsúlyozza kiemelt fontosságukat. Sok kivételes toldalékolás terhétől óvja meg a leendő érdeklődőket az *e, é, i, í* magánhangzóknak a harmónia szempontjából gyakorta semleges jellegének (*neutral vowels*) kiemelésével. A hangtörvények gyakorlati működésének sorozatos példái mellett lábjegyzetben (és nem főhelyen) azonban több helyen hozza a számos kivételt is. Egyébként már a könyv elején felhívja a figyelmet a homonim alakok (*szívem – szívom*) fontos problémáira.

A szófajok című középső tömb a rövid meghatározások, lényegre törő magyarázatok mellett példákkal és „ragozási” mintákba rendezve (konjugáció, főnévi, névmási és birtokos deklináció) illusztrálja a tárgyalt alapvető nyelvi formákat. Idő- vagy módjeles és egyéb bonyolódó változataikat is lehetőleg paradigmaticusan közli, s az áttekinthetőség kedvéért nemritkán táblázatba rendezi több paraméter mentén a mondatok gyakori – egészsleges, de morfológiailag többszörösen összetett – alakulatait (mint pl. az udvarias használatú, magázó értelmű névmás deklinációját). Máskor is gyakran él a táblázatba foglalás áttekinthetőségével (főnevek csoportjai a többes szám jelének kapcsolódása szerint). Így az *Essential Grammar* szerzője a magyar nyelv gazdag – szabályokkal jól megragadható – grammatikus tagolódását és építkezését helyezi előtérbe a különben nem titkoltan számos kivétel hangsúlyozásával szemben. A levegős tipográfia és a rendezettség mindezt fölerősíti. A toldaléktípusok elkülönítésében terminológiailag a nyelvtan nem foglal állást. A paradigmaticus igény, a táblázatba foglaló rendszerezés a különböző toldalékoknak a tőhöz és egymáshoz viszonyított sorrendi helyzetét azonban így is újra és újra megvilágítja. A komplex szóalakokat építő szegmensek kombinatorikájában a paradigmaticus

megközelítésnek ez a sorozatos és következetes érvényesítése valósággal be akarja állítani a nyelvsajátos paramétereket az olvasó fejében.

Az *Essential Grammar* igéről szóló fejezetében hat igecsoport különül el: az ikes, a hangkivetéses, a *v*-töví, a *-szik* végű igék, a közismerten sajátos külön csoportot alkotó – négy tövváltozatú – hét ige (*lesz, tesz, vesz, hisz, visz, eszik, iszik*) és az *n*-es változattal rendelkező rendhagyó igék (*van, jön, megy*). Mint-hogy ez nem magyarázó nyelvtan, nem nyilvánvaló, hogy a csoportok elkülönítése itt és minden hasonló esetben elméleti állásfoglalásként vagy gyakorlati elvek mentén értelmezendő. Mindenesetre figyelemre méltó az ikes igék különállása. Keresztes László nyelvtanában (*Gyakorlati magyar nyelvtan*) az *-ik* végű igék nem alkotnak külön csoportot, külön ragozási csoportot azonban igen. Pomozi Péter újabban javasolt elrendezésében (*Hungarológiai Évkönyv 2.*) az ikes ige szintén nem külön csoport, mivel az *-ik* nem a töv része. A másik érdekesség a találó *szikes* igék csoportja, mely magában foglalja az *sz/d/v, sz/d, sz/z* és *sz/z/v* tövívéket egyaránt. A harmadik érdekesség: a *-t* végű igék nem kerülnek külön csoportba. A szerző általában a jelen és múlt idejű, a (felszólító mód alakjával megegyező) kötőmódú, a feltételes módú és a főnévi igenévi alakokat táblázatba rendezve, egy táblázatban több igét az említett alaktani sorok mentén végigpásztázva mélyíti el az igecsoportokon belül megjelenő szabályosságokat. A szabályokat még a már-már norma alatti alakokban is igyekszik láttatni: *tanakszik, meghidegszik, al(ud)tat, al(ud)hat, esküdtet* stb. A kétféle ragozás megértését igen hatékonyra teszi az *overt* és *implied* (kifejtett és beleértett) tárgy elkülönítése, valamint az anaforikus–kataforikus névmáshasználat különbségének illusztrálása (ez utóbbi máshol is szerepet kap).

Mind a táblázatokban, mind pedig a rendszeresen sorjázó példamondatokban megtalálható a magyar szavak, szintagmák, mondatok fordítása. A személyragoknál előkerülnek a hangtani háttérmagyarázatok. A nyelvtani forma sokirányú használatát rövid példamondatok világítják meg, a kontrasztivitás a szükséges helyeken kap szerepet. Az ige további alakjainak tárgyalásakor is elsődleges elv az egyszerűsítés, a túlzott klasszifikációktól való tartózkodás. A múlt idő tárgyalásakor három igecsoporttal dolgozik a szerző (ezek alatt persze alcsoportok vannak). A felszólító- és a kötőmódot azonosítva tárgyalja, az azonosítást azonban jelzi. Itt kerülnek elő a *-t* végű igék nehézségei, a függő kérdés, a célhatározás, és még a helyenként szükségesnek bizonyuló szintaktikai ismeretek is hangsúlyt kapnak. A szerző tehát a grammatikai formához rendeli a fonológiai szabályokat és a funkciókat is. Nem kérhetünk persze számon egy nyelvtanon tankönyvi dramaturgiát, ennek ellenére az *Essential Grammar* segítője lehet a nyelvtanárnak egy-egy nyelvi forma funkcióinak feltárásában. Az illusztrációként használt nyelvi anyag redukciójától való tar-

tózkodásra, a rejtett tömörítésre jó példa a feltételes múlt igealak mintájának használt *megy* rendhagyó igénk. A magyar nyelvtanban igen nehéz fejezetnek számító igekötő (*coverb*) kérdéseivel is hosszan foglalkozik az ígéről szóló fejezet, mégpedig rendkívül jól részletezve, elmélyítve és több oldalról (irány, aspektus, szórend stb. felől) megközelítve a kérdést. Az igekötő tárgyalása itt és később is a könyv egyik erőssége.

E helyütt nincs mód a további fejezeteknek az igééhez hasonló részletezésére, csupán néhány megfontolásra érdemes könyvbeli megoldásra térnek ki. A szerző a névelőket a főnévről szóló fejezetben tárgyalja. A magyar nyelv meglehetősen nyitott esetrendszerét illetően 22 esetet sorol fel, ami leginkább Szili Katalin 23 esetet elkülönítő elgondolásához (*Hungarológiai Évkönyv 2.*) áll a legközelebb. (Rounds nem veszi fel az esetragok közé a mód *(-képpen)* és a szerep-állapot esetét *(-ul/-ül)*, a locativusi *-t/-tt* azonban külön eset, a „kevésbé produktív esetek” címke alatt a *-kor*, a *-nta*, a *-stul/-stül* társaságában.) A különálló alany- és tárgyeset mellett van a helyhatározói eseteknek egy külön csoportja, melyek mindegyikét megfelelteti angol prepozíciókkal (*into, in out of / out from, onto, on/at, off/from, about, toward, near/at, (away) from*). Úgynevezett *oblique* (függő, közvetett, egyéb) eset a részes eset (genitívus nincs!), instrumentalis, translativus, causalis-finalis, essivus-formalis, terminativus és distributívus. Az esetragok kötő- vagy előhangjainak megállapításakor az egyes szám alanyi, tárgyi és többes szám alanyi alakokat veti össze. A tárgyrag kötésével kapcsolatban figyelmet érdemel a jelzett kb. 100 főnév (*ház-a-t, kez-e-t; őz-e-t*) és a nem rendhagyóan toldalékolt csoport (*kalap-o-k, kalap-o-t*) elválasztásának módja. A 100 tagú csoport (*low vowel words*) memorizálására külön is felhívja a figyelmet. Szembetűnő módon a szerző nem történeti érveket hoz fel, bizonyos lexikonelemek szinkrón felszíni viselkedésük alapján különít el.

Hasonlóképpen máshol is a szabály érvényén kívül álló változatokat normaszempontokra hivatkozva vagy csak tényszerűen felsorolja (*a Gyuláék*), ami a magyar nyelvteni rendszer dinamikus szemléletére enged következtetni. Talán e példák – és néhány korábban említett is – jól megvilágítják azt a háttérben megbúvó igyekezetet, hogy az *Essential Grammar* a modern nyelvelméleteknek (a kognitív nyelvészetnek, illetve a generatív nyelvelírásnak) a maga számára jól használható eredményeit igyekszik integrálni, azok kiegészítő szempontjait hasznosítani. Hermeneutikai alapállása, miszerint az angol nyelv felől igyekszik nyelvünket megérteni és nyelvtenát értelmezni, mindenképpen feljogosítja erre. Nem állítom, hogy e nyelvtannak ily módon minden nyelvteni jelenséget sikerült megnyugtatóan világos módon reprezentálni abban az összetettségben, ahogyan az a mai magyar nyelvben jelen van (például többesség), ám folytonosan előre-hátra irányuló utalásai, a visszakeresést megkönnyí-

tő és a kapcsolatokat megláttató felépítése kiváló alapot nyújt egy-egy probléma feltérképezésére tanárnak, diáknak egyaránt.

Végül, de nem utolsósorban érdemes a nyelvtant letakarva a könyvben foglalt nyelvet is önmagában megnézni. Azt, hogy a gyakoriság, a keresettség, az autentikus nyelvhasználat szempontjai szerint a nyelvtani anyagot szemléltető korpuszminta miként értékelhető (*Csak kíváncsiságból kérdeztem meg. – A pulóverem összement a forróvízben. – Úgy kell vágni a hajamat, hogy ne lássák, hogy kopaszodom.*). Kiváló.

WEBER KATALIN